

Zwyczajowe i prawne zasady komunikacji wobec nieetycznych aktów mowy

Joanna Kowalczyk

Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Jan Kochanowski University of Kielce

ul. Żeromskiego 5, 25-369 Kielce, Polska

Email: joanna.kowalczyk@ujk.edu.pl

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5571-5175>

Zainteresowania naukowe: dyskurs prawny, dyskurs prawniczy, prakseologia komunikacji administracyjnej

Research interests: legal discourse, legal discourse, praxeology of administrative communication

Streszczenie. W artykule poruszono kwestię etyki komunikowania. Zwrócono uwagę na oddolne reguły kształtujące aksjologię języka oraz ukonstytuowane prawnie dyrektywy związane z funkcją słowa w społeczeństwie demokratycznym. Celem badania uczyniono opis relacji między działalnością językową a zasadami etyki wypowiedzi w kontekście polskich uwarunkowań kulturowo-cywilizacyjnych i prawnych dyrektyw etyki słowa. Dodatkowym celem stało się odniesienie form agresji językowej do sposobów ich kwalifikowania jako czynów niedozwolonych. Wykorzystany w opracowaniu materiał badawczy został zaczerpnięty z polskich aktów prawnych i wypowiedzi publicznych. Korpus ustawodawczy pochodził z Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (K97) oraz Kodeksu karnego (KK97). Metodologiczną podstawą zastosowaną w artykule była analiza dyskursywna i wykładnia funkcjonalno-systemowa. W toku prowadzonych obserwacji opisano szeroką funkcjonalność słowa na tle uregulowań ustawowych. Wykazano, że słowo w aktualnych warunkach społecznych stanowi nie tylko sposób formułowania etycznych lub nieetycznych komunikatów, ale jest obiektem zainteresowania ustawodawcy jako przedmiot jego troski, ale również jako narzędzie przestępstwa.

Słowa kluczowe: etyka komunikacji; aksjologia wypowiedzi; agresja językowa.

Customary and Legal Principles of Communication in Relation to Unethical Speech Acts

Abstract. The present paper discusses the problem of unethical speech acts, verbal aggression and valuing of texts in the context of legal regulations concerning the axiology of communication in a democratic state. The aim of the study was to describe the relationship between linguistic activity and the rules of ethics of expression in the context of Polish cultural-civilisational conditions and legal directives on ethics of expression and to relate forms of linguistic aggression to how they are qualified as prohibited acts that violate the norms of acceptable patterns of communication. The research corpus comes from legal acts and public statements. The legislative corpus was based on two normative texts fundamental for regulating the ethics of social life, i.e. the Constitution of the Republic of Poland (K97) and the Polish Penal Code (KK97). Discursive analysis and legal functional-systemic interpretation constituted the methodological foundation of the study. The analysis showed the expected functionality of a word in the context of a community organised within state structures. On the one hand, a word can be a way of describing reality or emotions, and on the other, an object of legal protection or an instrument of crime.

Keywords: ethics in communication; axiology of expression; linguistic aggression.

Submitted 11 December 2022 / Accepted 24 February 2023

Iteikta 2022 12 11 / Priimta 2023 02 24

Copyright © 2023 Joanna Kowalczyk. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License CC BY 4.0, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium provided the original author and source are credited.

Wstęp

Świat demokratyczny determinuje sposób recepcji i oceny zjawisk społecznych, w tym językowych. Współczesna wizja kultury słowa wiąże sposób wypowiedzania się nie tylko z poprawnością językową, ale również z celem używania dostępnych narzędzi komunikacyjnych. Z tego powodu zarówno estetyka, jak i etyka słowa stały się jednymi z kryteriów oceny adekwatności bądź niestosowności aktów mownych (por. Bartmiński i in. 2007). Jak zauważa A. Markowski, za fundament wypowiedzi etycznej należy uznać podmiotowe traktowanie współ rozmówcy lub słuchacza, poszanowanie jego poglądów i uczuć, a także kształtowanie tekstu w taki sposób, aby czynił zadość zasadom grzeczności językowej i komunikacyjnej (Markowski 2006, s. 84–85). Przeciwnym biegunem etyki wypowiedzi jest agresja słowna jako działanie bezwzględnie narzucające wolę mówiącego, skierowane na apodyktyczne ujawnianie swojej postawy i przybierające postać gróźb czy inwektyw.

Obie kategorie występują, a także ścierają się w przestrzeni społecznej. Komunikacyjna perspektywa ich sprzężenia w państwie prawnym stała się przedmiotem niniejszego opracowania.

Celem badania uczyniono opis relacji między działalnością językową a zasadami etyki wypowiedzi w kontekście polskich uwarunkowań kulturowo-cywilizacyjnych i prawnych dyrektyw etyki słowa. Dodatkowym celem stało się odniesienie form agresji językowej do sposobów ich kwalifikowania jako czynów niedozwolonych, godzących w normy dopuszczalnych wzorców komunikacji.

Materiał badawczy zaczerpnięto z aktów prawnych i wypowiedzi publicznych/upublicznych. Korpus ustawodawczy pochodził z dwóch tekstów normatywnych będących podstawą regulowania etyki życia społecznego w Polsce, tj. z Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (K97) oraz Kodeksu karnego (KK97). Wybór ten był podyktowany przede wszystkim głównym celem opracowania, którym jest przybliżenie fundamentalnych, prawnych zasad etyki wypowiedzi (K97) oraz ich naruszeń w perspektywie polskiego ustroju (KK97). Dążąc do zaznaczenia szerokiego kontekstu omawianego zjawiska, do analizy włączono również wybrane wypowiedzi zwykłych użytkowników polszczyzny, osób publicznych i specjalistów w dziedzinie etyki komunikowania. Uwzględnienie płaszczyzny zwyczajowej, pozwoliło zbudować optykę oglądu dla dyrektyw skodyfikowanych (ustawowych).

Za metodologiczny fundament opracowania uznano analizę dyskursywną (por. Duszak i in. 2008) i prawniczą wykładnię funkcjonalno-systemową (por. Wiatrocki 2009). Zastosowanie analizy dyskursywnej dało możliwość rozpatrzenia aktów komunikacyjnych w szerokim kontekście semiozy językowej i pozajęzykowej z uwzględnieniem procesów społecznych. Prawnicza analiza systemowa stanowiła element wspomagający zrozumienie wysublimowanego ujmowania słowa w perspektywie kryteriów ustawodawczych.

1. Etyka komunikacji w przestrzeni społecznej

Etyczność wypowiedzi można uznać za jeden z komponentów budujących społeczeństwa otwarte. Świadomość tego, że słowo ma wartość nie tylko poznawczą, informacyjną czy estetyczną, umożliwia spojrzenie na nie z perspektywy narzędzia wywierania wpływu na emocje i zachowanie odbiorców lub/i słuchaczy. Istotnym elementem, kształtującym fortunność/niefortunność komunikacji, jest przestrzeganie bądź nieprzestrzeganie zasad etycznych, które determinują ocenę zarówno samej wypowiedzi, jaki i sposób postrzegania osoby, która się wypowiada, a „potrzeba bycia dodatnio wartościowanym przez rozmówcę jest jedną z głębszych potrzeb człowieka. Z tego powodu normy zachowań grzecznościowych mogą zbliżać się do norm moralnych” (Skudrzyk 2007, s. 105).

Ronald Dworkin pisał, że „w demokracji nikt, jakkolwiek potężny czy bezsilny, nie może mieć prawa do tego, aby nie być obrażonym lub urażonym” (2006). W państwie demokratycznym etykę słowa można więc określić jako przeciwwagę dla tej nieograniczonej wolności słowa, jako dobro wypracowane przez wspólnotę, jako przyjęte wartości obligujące członków grupy do przestrzegania wymagań, stawianych przez normy społeczne (Cegieła 2014, s. 141).

W społecznej perspektywie etyczny horyzont komunikowania tworzy się albo poprzez preskrypcję reguł stosownego zachowania mownego, albo poprzez zakaz wykorzystywania pewnych narzędzi językowych w toku interakcji. Należy zaznaczyć, że arbitrami w tej kwestii są zarówno naukowcy zajmujący się problemem etyki wypowiedzi, osoby publiczne korzystające ze swojego autorytetu, a także zwykli użytkownicy języka, którzy doraźnie włączają się do dyskusji lub oceniają konkretne zachowanie mowne.

Pierwszy rodzaj kształtowania zasad etyki komunikacji ma charakter pozytywny i wskazuje cechy, którymi powinna odznaczać się wypowiedź, aby można było ją zakwalifikować do kategorii tekstów etycznych (moralnie akceptowalnych, zachowujących formuły grzeczności), por.:

- W tym temacie każdy może się wypowiedzieć (...). Tylko proszę bez kłótni i prowokacji. Wypowiadajmy się kulturalnie. Każdy ma prawo głosu, ale nie ma prawa do obrażania (FILMWEB);
- Żeby zachować się grzecznie językowo, nie tylko musimy mówić gramatycznie poprawnie, czyli zgodnie z normami języka, ale także zgodnie z obowiązującymi normami kultury (Cegieła 2014, s. 108).

Drugi typ – negujący, wskazuje komunikaty bądź ich fragmenty, wymagające ograniczenia, marginalizacji lub wyeliminowania, por.:

- Taka wymiana słowna nie powinna się w ogóle zdarzyć w przestrzeni publicznej (Cegieła 2018, s. 19);
- Jak możecie sprawiać tyle przykrości kobiecie w ciąży, to chore (pudelek.pl).

Zaprezentowane kategorie Małgorzata Świącicka i Monika Peplińska-Narloch nazywają grupami „na tak” i „na nie” (2014, s. 140). Wskazane powyżej przykłady zwracają również uwagę na fakt, że kwestię etyki wypowiedzi poruszają różnorodne podmioty. Problem ten jest obiektem zainteresowania naukowców (deskrypcja, preskrypcja, poradnictwo), zwykłych użytkowników języka (opinie potoczne), ustawodawcy (nakazy, zakazy i dozwolenia), judykatury (rozstrzyganie spraw spornych) czy organów dyscyplinarnych (kodeksy etyki zawodowej). W każdej z tych sfer etyczność komunikacji oznacza konkretną, dominującą wartość. Może nią być kultura języka i grzeczność językowa, empatia i wrażliwość społeczna, prawdomówność i kultura osobista, uczciwość i wyrozumiałość itd. Podstawą łączenia poszczególnych pól znaczeniowych i funkcjonalnych w ramach działań dyskursywnych stają się z kolei warunki kontekstowe, determinujące aksjologiczny punkt odniesienia w konkretnej sytuacji mownej.

2. Agresja językowa w przestrzeni społecznej

Przeciwwagą dla etyczności komunikowania stanowi agresja słowna, będąca jednym z elementów składających się na przemoc symboliczną. W literaturze przedmiotu ten typ komunikatów językowych jest opisywany m.in. jako zło moralne (Słotowińska 2011, s. 193), tarcza obronna i miecz, służące do zdominowania otoczenia (Pytel-Pandey 2016, s. 104), ukierunkowany i szkodliwy dla adresata atak (forma napaści) (Skórny 1968: 213), zachowanie, którego celem jest pośrednie lub bezpośrednie wyrządzenie innym szkody (Frączek 1980, s. 32), zadawanie cierpienia w celu uniknięcia cierpienia, zniszczenie bądź zranienie ego (Pietrzak 2000, s. 33), odbicie realiów społecznych (Bąba 1992, s. 33–36), niestosowna werbalizacja gniewu, protestu i skrajnie negatywnego nastawienia (Mazur 2000, s. 150–151), negatywny stan uczuciowy, aktualizowany w akcie mowy (Peisert 2004, s. 39) lub po prostu kłótnia (Kloch 2010, s. 116).

W niniejszym opracowaniu przyjmuję, że agresja językowa to przemoc werbalna polegająca na intencjonalnym ataku bądź bezrefleksyjnym demonstrowaniu wrogiej postawy poprzez naruszanie cudzej godności. W takiej perspektywie agresja słowna ma charakter prelokucyjnego aktu mowy (por. Austin 1993), czyli takiego, który wywołuje lub może wywołać konkretne skutki psychiczne lub fizyczne u osoby poddanej agresji. Takie działania mowne są obserwowane prawie w każdym typie interakcji (potocznym, politycznym, zawodowym, medialnym itd.).

Globalny dostęp do narzędzi komunikowania cyfrowego na forach internetowych czy w mediach społecznościowych tę przemoc dodatkowo uwidocznił. Sprawił, że stała się częścią dyskursu dostępnego zarówno dla czynnych uczestników, jak i dla obserwatorów niebiorących udziału w dyskusji. Masowość stosowania agresji słownej w Internecie, poparta używaniem wulgaryzmów, niecenzuralnym wyrażaniem niechęci lub dezaprobaty oraz nieuzasadnionym poniżaniem, obrażaniem i deprecjonowaniem ofiary ataku werbalnego, zyskała status odrębnego zjawiska społecznego, występującego w różnych postaciach (np. hejt, trollowanie), por.:

- Jest bogata dzięki naiwnym Polakom. Wciska im kit za wielkie pieniądze (WPgwiadzy);
- Ta stara baba ze szczęką królika jest coraz bardziej żenująca (pomponik.pl b);
- Jej wyraz twarzy mówi wszystko. Pustak wogole nie kuma o co chodzi. Chcieli jej zrobic zdjęcie to stoi jak słup i tyle (pomponik.pl a).

Powyższe *exempla* obrazują różnorodność środków językowych wykorzystywanych w wypowiedziach o charakterze agresji werbalnej. W tym wypadku były to instrumenty deprecjonowania osiągnięć podmiotu wypowiedzi (Jest bogata dzięki naiwnym Polakom), oszczerstwa (wciska im kit), szydzenie (stoi jak słup; nie kuma o co chodzi), obrażanie (stara baba ze szczęką królika; pustak), upokarzać (jest coraz bardziej żenująca).

Zacierania się granic między kulturą języka a swobodą wypowiedzi w Internecie Bożena Taras upatruje w anonimowej tożsamości JA w przestrzeni wirtualnej. Badaczka zauważa, że w Internecie zanikają bariery dystansu, a w ich miejsce pojawia się symetria ról. Symetria ta uprawnia, w odczuciu części internautów, do budowania dosadnych, nietolerancyjnych i agresywnych komunikatów. Szczególnie wyraźnie widać tę antynormatywność w komentarzach pod tekstem właściwym, których głównym celem nie jest ocena osoby, lecz wyrządzenie jej krzywdy lub/i ośmieszenie (Taras 2013, s. 167–169).

Z poczynionych do tej pory refleksji wynika, że złożoność życia społecznego powoduje, iż płaszczyzny, na których dochodzi do agresji słownej, można wyodrębnić praktycznie z każdego typu dyskursu. Rozpatrując pragmatykę nieetycznej komunikacji, można mówić o językowej przemoc przyczynowej, skutkowej (afektywnej) lub celowej. Można rozpatrywać ją również pod kątem sfer, w których się pojawia (sfera publiczna vs. sfera prywatna). Można w końcu wskazywać czynniki sprzyjające stosowaniu tego narzędzia działania, np. nierówność relacji między interlokutorami (np. przełożony – podwładny; dorosły – dziecko itp.). Ze względu na ukierunkowanie artykułu w dalszej jego części zwrócę uwagę przede wszystkim na relacje między agresją słowną a normami prawnymi – przemoc werbalna będzie rozpatrywana w kontekście czynów prawnie niedozwolonych.

3. Proetyczne normy prawne i kształtowanie aksjologii komunikowania

Ze względu na postępek cywilizacyjny i kulturowy w państwach demokratycznych zaczęto wprowadzać zasady równości społecznej, przejawiające się w tworzeniu norm prawnych chroniących dobra osobiste obywateli, do których należą m.in.: godność, dobre imię, wolność wyznania, równouprawnienie płci itp. Normy obligujące do poszanowania inności drugiego człowieka rozciągają się również na nowe, aberracyjne zjawiska, takie jak mobbing, stalking czy hejt. W takim wymiarze akty normatywne objęły także aksjologię komunikowania i prawnie usankcjonowały wartość, jaką jest etyka słowa.

W obecnie obowiązującej ustawie zasadniczej, tj. w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (K97), ustawodawca skupił się na propagowaniu etycznego sposobu budowania wypowiedzi i gwarantowaniu prawa do otrzymywania tekstu moralnie akceptowalnego – zachowującego demokratyczne standardy funkcjonowania państwa prawa. Przepisy konstytucyjne, bezpośrednio dotyczące aktywności komunikacyjnej, odnosiły aksjologię

słowa do praw podstawowych. Wyekscerpowane przykłady umożliwiły wskazanie kilku głównych (relewantnych kulturowo) zasad traktowania i używania słowa:

1) etyka słowa jako prawo do wyrażania swych przekonań

- Władze publiczne w Rzeczypospolitej Polskiej zachowują bezstronność w sprawach przekonania religijnych, światopoglądowych i filozoficznych, zapewniając swobodę ich wyrażania w życiu publicznym (art. 25 ust. 2 K97).

2) etyka słowa jako prawo do pielęgnowania własnego języka

- Rzeczpospolita Polska zapewnia obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych wolność zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury (art. 35 ust. 1 K97).

3) etyka słowa jako prawo do informacji

a) osobistej

- Każdy zatrzymany powinien być niezwłocznie i w sposób zrozumiały dla niego poinformowany o przyczynach zatrzymania. Powinien on być w ciągu 48 godzin od chwili zatrzymania przekazany do dyspozycji sądu (...) (art. 41 ust. 3 K97).

b) publicznej

- Rzeczpospolita Polska zapewnia wolność prasy i innych środków społecznego przekazu (art. 14 K97).

4) etyka słowa jako prawo do tajemnicy wypowiedzi

- Zapewnia się wolność i ochronę tajemnicy komunikowania się. Ich ograniczenie może nastąpić jedynie w przypadkach określonych w ustawie i w sposób w niej określony (art. 49 K97).

5) etyka słowa jako prawo do prawdy

- Każdy ma prawo do żądania sprostowania oraz usunięcia informacji nieprawdziwych, niepełnych lub zebranych w sposób sprzeczny z ustawą (art. 51 ust. 4 K97).

Odmiennej sposób rozpatrywania etyki komunikowania notuje Kodeks karny. Jego postanowienia tworzą bowiem system ostrzeżeń, który z jednej strony ma za zadanie przeciwdziałać mownym aktom niedozwolonym, z drugiej zapowiadać ukaranie tych, którzy nie dostosują się do tych zaleceń, por.:

- [rada i informacja jako karalny komunikat] Odpowiada za pomocnictwo, kto w zamiarze, aby inna osoba dokonała czynu zabronionego, swoim zachowaniem ułatwia jego popełnienie, w szczególności dostarczając narzędzie, środek przewozu, udzielając rady lub informacji (art. 18 § 3 KK97).
- [wymuszenie aktu mowy jako karalny komunikat] Karze określonej w § 3 podlega także ten, kto, w związku z pełnieniem funkcji publicznej, uzależnia wykonanie czynności służbowej od otrzymania korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy lub takiej korzyści żąda (art. 228 § 4 KK97).

W ramach tej siatki norm sankcjonowanych (opisów czynów niedozwolonych) i sankcjonujących (norm wskazujących odpowiedzialność prawną) wyróżniono główne obszary komunikacyjne, w których słowo i konsekwencje jego nieetycznego użycia zostały uregulowane prawnie:

1. słowo jako narzędzie przestępstwa zniewagi:

- Kto znieważa inną osobę w jej obecności albo choćby pod jej nieobecność, lecz publicznie lub w zamiarze, aby zniewaga do osoby tej dotarła, podlega grzywnie albo karze ograniczenia wolności (art. 216 § 1 KK97).
- Kto znieważa funkcjonariusza publicznego lub osobę do pomocy mu przybraną, podczas i w związku z pełnieniem obowiązków służbowych, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku (art. 226 § 1 KK97).

2. słowo jako narzędzie przestępstwa groźby bezprawnej

a) ze skutkiem ewentualnym

- Kto grozi innej osobie popełnieniem przestępstwa na jej szkodę lub szkodę osoby najbliższej, jeżeli groźba wzbudza w zagrożonym uzasadnioną obawę, że będzie spełniona, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2 (art. 190 § 1 KK97).
- Kto stosuje przemoc wobec osoby lub groźbę bezprawną w celu zmuszenia innej osoby do określonego działania, zaniechania lub znoszenia, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3 (art. 191 § 1 KK97).

b) ze skutkiem faktycznym

- Kto, przemocą, groźbą bezprawną, podstępem lub wykorzystując stosunek zależności lub krytyczne położenie, doprowadza inną osobę do uprawiania prostytucji, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10 (art. 203 KK97).

3. słowo jako narzędzie przestępstwa dyskryminacji

- Kto publicznie znieważa grupę ludności albo poszczególną osobę z powodu jej przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, wyznaniowej albo z powodu jej bezwyznaniowości lub z takich powodów narusza nietykalność cielesną innej osoby, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3 (art. 257 KK97).

4. słowo jako narzędzie przestępstwa namawiania do czynów niedozwolonych

- Odpowiada za podżeganie, kto chcąc, aby inna osoba dokonała czynu zabronionego, nakłania ją do tego (art. 18 § 2 KK97).
- Kto, w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, nakłania inną osobę do uprawiania prostytucji lub jej to ułatwia, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5 (art. 204 § 1 KK97).

5. słowo jako narzędzie przestępstwa kłamstwa

- Kto pomawia inną osobę, grupę osób, instytucję, osobę prawną lub jednostkę organizacyjną niemającą osobowości prawnej o takie postępowanie lub właściwości, które mogą poniżyć

ją w opinii publicznej lub narazić na utratę zaufania potrzebnego dla danego stanowiska, zawodu lub rodzaju działalności, podlega grzywnie albo karze ograniczenia wolności (art. 212 § 1 KK97).

6. słowo jako narzędzie przestępstwa propagowania czynów/ideologii niedozwolonych

- Kto publicznie propaguje faszystowski lub inny totalitarny ustrój państwa lub nawołuje do nienawiści na tle różnic narodowościowych, etnicznych, rasowych, wyznaniowych albo ze względu na bezwyznaniowość, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2 (art. 256 § 1 KK97).
- Kto publicznie nawołuje do popełnienia występku lub przestępstwa skarbowego, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2 (art. 255 § 1 KK97).

Powyższe kategorie obrazują złożoność znaczenia słowa w komunikacji. Wyekscerpowane z aktów normatywnych, a następnie sklasyfikowane przykłady umożliwiły uchwycenie szerokiego spektrum działań, które realizowane są za pomocą aktywności mownej. Aktywność ta posiada dwa bieguny. Po pierwsze korzystanie z instrumentu ekspresji w postaci słowa, zyskało status dobra wymagającego pieczy ustawodawczej (np. prawo do informacji, prawo do tajemnicy). Po drugie wypowiedź może stanowić formę agresji o różnych podłożach przyczynowo-skutkowych. W takiej perspektywie słowo zostaje przyporządkowane do kategorii narzędzia przestępstwa (np. groźba bezprawna, oszczerstwo).

Zakończenie

W niniejszym opracowaniu rozpatrzono problem nieetycznych aktów mowy, agresji słownej i wartościowania tekstów w kontekście prawnych uregulowań dotyczących aksjologii komunikowania w państwie demokratycznym, które stały się głównym punktem odniesienia artykułu.

Budowanie perspektywy refleksji rozpoczęto od wskazania etycznych uwarunkowań społecznych, determinujących aktywność użytkowników języka. Zwrócono uwagę na fakt, że etyka słowa jest kształtowana zarówno przez zwykłych użytkowników języka, jak i przez arbitry kultury wypowiedzi. W pierwszym wypadku podstawowym determinan-tem okazało się zinterioryzowane zachowanie (powielane wzorce działania), w drugim – dyrektywy mające na celu budowanie wspólnej i jednolitej aksjologii komunikowania. Proces kształtowania mownych relacji – aksjologicznie akceptowalnych – przedstawiono na tle zaleceń pozytywnych (jak należy formułować tekst) i negatywnych (jak nie należy formułować tekstu).

Kolejnym punktem był opis nieetycznych aktów mownych związanych bezpośrednio z agresją językową. Przywołano różne sposoby rozumienia pojęcia agresji słownej. Na potrzeby niniejszego opracowania przyjęto, że agresja językowa to przemoc werbalna polegająca na intencjonalnym ataku bądź bezrefleksyjnym demonstrowaniu wrogiej po-

stawy poprzez naruszanie cudzej godności. Zakreślając kontekst dyskursywny, w którym pojawia się agresja werbalna, zwrócono uwagę na zjawisko cyberagresji (hejtu, trollingu).

Ostatni i jednocześnie najobszerniejszy fragment artykułu poświęcono normom prawnym wskazującym, w jaki sposób słowo staje się funkcjonalnym narzędziem regulowania życia społecznego. Przywołano i pogrupowano przykłady, będące egzemplifikacją słowa jako dobra konstytucyjnego. Wyróżniono następujące klasy aksjologii języka: etyka słowa jako prawo do wyrażania swych przekonań; etyka słowa jako prawo do pielęgnowania własnego języka; etyka słowa jako prawo do informacji (osobistej i publicznej); etyka słowa jako prawo do tajemnicy wypowiedzi; etyka słowa jako prawo do prawdy. Zauważono także, że akty mowne mogą być narzędziami przestępstwa i jako takie podlegać ocenie prawnokarnej. Wyabstrahowane z Kodeksu karnego przykłady utworzyły kilka grup przestępstw z użyciem języka: słowo jako narzędzie przestępstwa zniewagi; słowo jako narzędzie przestępstwa groźby bezprawnej (ze skutkiem ewentualnym lub ze skutkiem faktycznym); słowo jako narzędzie przestępstwa dyskryminacji; słowo jako narzędzie przestępstwa namawiania do czynów niedozwolonych; słowo jako narzędzie przestępstwa kłamstwa; słowo jako narzędzie przestępstwa propagowania czynów/ideologii niedozwolonych.

Przeprowadzona analiza wykazała szeroką funkcjonalność słowa w kontekście wspólnoty zorganizowanej w strukturach państwowych. Z jednej strony słowo może stanowić sposób opisu rzeczywistości lub emocji, a z drugiej jest przedmiotem ochrony prawnej lub narzędziem przestępstwa.

Wykaz skrótów

KK97 – *Kodeks karny [The Penal Code]* z dn. 6 czerwca 1997 r., Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553. [In Polish].

K97 – *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej [Constitution of the Republic of Poland]* z dn. 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. 1997 nr 78, poz. 483. [In Polish].

WPgwiadzy – Anna Lewandowska pierwszy raz szczerze o pieniądzach: Intensywna praca i zaangażowanie [Anna Lewandowska Speaks Honestly about Money for the First Time: Intensive Work and Commitment]. *WPgwiadzy.pl*. Dostęp: <<https://gwiadzy.wp.pl/anna-lewandowska-pierwszy-raz-szczerze-o-pieniadzach-intensywna-praca-i-zaangazowanie-6298693604227201a>> [Od 23.12.2018]. [In Polish].

FILMWEB – Czego oczekujemy po tej części? [What do We Expect from this Part?]. *FILMWEB*. Dostęp: <<https://www.filmweb.pl/film/Transformers+3-2011-505976/discussion/Czego+oczekujemy+po+tej+cz%C4%99%C5%9Bci,1539151>> [Od 25.09.2020]. [In Polish].

pomponik.pl a – Justyna Żyła ma nową miłość? Opublikowała na Instagramie zastanawiające fotki [Does Justyna Żyła have a New Love? She Posted some Amazing Photos on Instagram]. *Pomponik.pl*. Dostęp: <<https://www.pomponik.pl/plotki/news-justyna-zyla-ma-nowa-milosc-opublikowala-na-instagramie-zast,nId,3135862>> [Od 07.01.2021]. [In Polish].

pomponik.pl b – Tak Małgorzata Rozenek-Majdan kibicowała Radziowi! Co za emocje! [This is how Małgorzata Rozenek-Majdan Supported Radzi! Great Emotions!]. *Pomponik.pl*. Dostęp: <<https://www.pomponik.pl/plotki/news-tak-malgorzata-rozenek-majdan-kibicowala-radziowi-co-za-emocje,nId,2628986?parametr=polecamy#comments4-1>> [Od 24.09.2020]. [In Polish].

pudelek.pl – Instagram vs. rzeczywistość: Czemu Marina oszukuje fanów? [Instagram vs. Reality: Why is Marina Cheating on Fans?]. *Pudelek.pl*. Dostęp: <https://www.pudelek.pl/artykul/129593/instagram_vs_rzeczywistosc_czemu_marina_oszukuje_fanow/> [Od 24.11.2020]. [In Polish].

Bibliografia

- Austin, J. L., 1993. *Mówienie i poznawanie: rozprawy i wykłady filozoficzne [Speech and Cognition: Dissertations and Philosophical Lectures]*. Warszawa: PWN. [In Polish].
- Bąba, S., Walczak, B., 1992. Agresja w języku [Aggression in Language]. In: *Na końcu języka. Poradnik leksykalno-gramatyczny [On the Tip of Tongue. Lexical and Grammar Guide]*. Eds. S. Bąba, B. Walczak, Warszawa–Poznań: PWN, s. 33–37. [In Polish].
- Cegieła, A., 2014. Patriotyzm: odświętny czy codzienny, sztandarowy czy zbędny? [Patriotism. Festive or Everyday? Standard or Redundant?]. In: *Studia z etyki słowa [Studies on the Ethics of the Word]*. Eds. A. Cegieła, P. Kuciński, L. Polkowska, M. Stępień, Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa, s. 141–181. [In Polish].
- Cegieła, A., 2018. Uwagi o kryteriach etycznej oceny wypowiedzi [Notes on the Criteria for Ethical Evaluation of Speech]. *Poradnik Językowy [Language Guide]*, 6, s. 18–34.
- Dworkin, R., 2006. The Right to Ridicule. *The New York Review of Books*. Dostęp: <<http://www.nybooks.com/articles/2006/03/23/the-right-to-ridicule/>> [Od 16.07.2021].
- Bartmiński, S., Ed., 2007. *Etyka słowa. Wybór opracowań I [Word Ethics. Selection of Studies]*. Lublin: Wydawnictwo UMCS. [In Polish].
- Frączek, A., 1980. *Z zagadnień psychologii agresji [Issues of the Psychology of Aggression]*. Warszawa: Wydawnictwo WSPS. [In Polish].
- Kłoch Z., 2010. Agresja i kłótnie w mediach a potoczne zachowania językowe [Aggression and Quarrels in the Media and Colloquial Language Behavior]. *Nauka [Science]*, 2, s. 113–128. [In Polish].
- Duszak, A., Fairclough, N., Eds., 2008. *Krytyczna analiza dyskursu [Critical Discourse Analysis]*. Kraków: Universitas. [In Polish].
- Markowski, A., 2006. *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne [Polish Language Culture. Theory. Lexical Issues]*. Warszawa: PWN. [In Polish].
- Mazur, J., Reszutko, M., 2000. Słownictwo „NIE” jako przykład agresji i wulgaryzacji języka we współczesnej polszczyźnie [The word “NO” as an Example of Aggression and Vulgarization in the Contemporary Polish Language]. In: *Słownictwo współczesnej polszczyzny w okresie przemian [Vocabulary of Contemporary Polish in the Period of Transformation]*. Ed. J. Mazur. Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 149–160. [In Polish].
- Peisert, M., 2004. *Formy i funkcje agresji werbalnej. Próba typologii [Forms and Functions of Verbal Aggression. An Attempt at Typology]*. Wrocław: Wydawnictwo UW. [In Polish].
- Pietrzak, H., 2000. *Agresja, konflikt, społeczeństwo [Aggression, Conflict, Society]*. Tyczyn: WSS-G. [In Polish].
- Pytel-Pandey, D., 2016. Akty agresji językowej na przykładach z języków polskiego i rosyjskiego [Acts of Linguistic Aggression on Examples from Polish and Russian Languages]. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Slavica Wratislaviensis*, 3691 (CLXII), s. 103–110. [In Polish].
- Skórny, Z., 1968. *Psychologiczna analiza agresywnego zachowania się [Psychological Analysis of Aggressive Behavior]*. Warszawa: PWN. [In Polish].
- Skudrzyk, A., 2007. Normy grzecznościowych zachowań językowych (etykieta i savoir-vivre, bon ton, dobre wychowanie, grzeczność językowa) [Norms of Polite Language Behavior (etiquette, savoir-vivre, bon ton, good manners, linguistic politeness)]. In: *Sztuka czy rzemiosło? Nauczyć Polski i polskiego [Art or Craft? Teaching Polish]*. Eds. A. Achtelek, J. Tambor. Katowice: Gnome, s. 105–122. [In Polish].
- Słotwińska, H., 2011. *Problem agresji w wychowaniu religijno-moralnym [The Problem of Aggression in Religious and Moral Education]*. *Roczniki Pastoralno-Katechetyczne [Pastoral and Catechetical Annals]*, 3 (58), s. 193–213. [In Polish].

Święcicka, M., Peplińska-Narloch, M., 2014. Etyka języka w świadomości studentów [Language Ethics in Students' Awareness]. In: *Kultura komunikacji językowej 3. Kultura języka w komunikacji zawodowej* [Language Communication Culture 3. Language Culture in Professional Communication]. Ed. A. Piotrowicz. Poznań: WPTPN, s. 139–150. [In Polish].

Taras, B., 2013. *Agresja. Studium semantyczno-pragmatyczne* [Aggression. Semantic and Pragmatic Study]. Rzeszów: Wydawnictwo UR. [In Polish].

Wiatrocki, P., 2009. Dyrektywy interpretacyjne systemowej wykładni przepisów prawa karnego materialnego w orzecznictwie Sądu Najwyższego [Interpretative Directives of the Systemic Interpretation of the Provisions of Substantive Criminal Law in the Jurisprudence of the Supreme Court]. *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych* [Journal of Criminal Law and Penal Sciences], XIII/2, s. 167–183. [In Polish].